

Tale of the little boy and the eagle

Ләеппү әмәе цәргәсүл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1	Раджы	ма	раджы	ма	цардысты	ләг	әмәе	ус
	раджы	=ма	раджы	=ма	цард -ысты	ләг	әмәе	ус
	long.time.ago	=yet	long.time.ago	=yet	live PST.INTR.3PL	man	and	woman

A long time ago there lived a husband and a wife.

1.2	Аәмәе сын	уыдис	иу	ләеппү ,	әмәе	мәгуыр
	әмәе =сын	уыд -ис	иу	ләеппү	әмәе	мәгуыр
	and =3PL.ENCL.DAT	be PST.INTR.3SG	one boy		and poor	

цардысты

цард -ысты
live PST.INTR.3PL

And they had one son, and they lived a poor life.

1.3	Ләеппү фийяу	цыдис						
	ләеппү	фийяу	цыд -ис					
	boy	shepherd	go PST.INTR.3SG					

The boy went shepherding.

2.1	Куы фәхъомыл	ис	,	уәд	әмәе	иу	хатт	фос	хызта
	куы	фә- хъомыл	ис	уәд	әмәе	иу	хатт	фос	хызт -а
	if	PV	grown-up	EXST	then	and	one	time	cattle graze PST.TR.3SG

әлдары фос
әлдар -ы

фос

prince GEN cattle

When he grew up, then once he was herding cattle, the cattle of a landlord.

2.2	Аәмәе ,	йәе	әлдар	фәнадта					
	әмәе	=йәе	әлдар	фә- над -т -а					
	and	=3SG.ENCL.GEN	prince	PV beat TR PST.TR.3SG					

And the landlord beat him.

2.3	Йәе	сәгъвы-иу	ын	әердигъта					
	йәе=	сәгъ -ы	=иу	=ын	әр-	дыгът -а			
	POSS.3SG=	goat	GEN	=ITER	=3SG.ENCL.DAT	PV milk	PST.TR.3SG	әмәе =иу	and =ITER

әй

бә- нызт -а

=3SG.ENCL.GEN PV drink PST.TR.3SG

He milked his goat, and drank the milk.

3.1	Уый	куыдта	фысты	циры					
	уый	куыд -т -а	фыс -т -ы	циур -ы					
	DemDist.NOM	sugy	TR PST.TR.3SG	sheep PL GEN	near INESS				

He cried near the sheep.

3.2	Аәмәе	йәэм	цәргәс	батахтис					
	әмәе	=йәэм	цәргәс	ба- тахт -ис					
	and	=3SG.ENCL.ALL	eagle	PV fly	PST.INTR.3SG	әмәе	=йын	and	=3SG.ENCL.DAT

афтæ зæгъы : **цæуыл дам кæуыс ?**
 афтæ зæгъ -ы цæуыл =дам кæу -ыс
 so say PRS.3SG what.SUPER =CIT cry PRS.2SG

And an eagle flew to him, and tells him this: why are you crying?

4 Ӕмæ дам : мæ ме лдар фæнадта
 амæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
 and =CIT =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= prince PV beat TR PST.TR.3SG

And [he says] my landlord has beaten me.

5 – Цæмæ дам дæ фæнадта ?
 цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
 what.ALL =CIT =2SG.ENCL.GEN PV beat TR PST.TR.3SG

Why did he beat you?

6 – Мæнæ дам æхсыр æрдигътон сæгъæй , амæ уый
 мæнæ =дам æхсыр æр- дыгът -он сæгъ -æй амæ уый
 there,that.is =CIT milk PV milk PST.TR.1SG goat ABL and DemDist.NOM

банызтон

ба- нызт -он

PV drink PST.TR.1SG

Well, I milked a goat and drank the milk.

7 – Ӕмæ дам дæ фæнды цæмæй дæ
 амæ =дам =дæ фæнд -ы цæмæй =дæ
 and =CIT =2SG.ENCL.GEN want PRS.3SG in.order.to =2SG.ENCL.GEN

фервæзын кæнон де лдарæй ?
 фе- рвæз -ын кæн -он де= лдар -æй
 PV save.oneself INF do SBJV.1SG POSS.2SG= prince ABL

And do you want me to liberate you from your landlord?

8.1 – Ӕмæ дам мæ куыд фервæзын кæндзынаæ ?
 амæ =дам =мæ куыд фе- рвæз -ын кæн -дзынаæ
 and =CIT =1SG.ENCL.GEN how PV save.oneself INF do FUT.2SG

But how can you liberate me?

8.2 Ӕз куы алидзон , уæддæр мæ ссаидзæнис амæ
 аз куы а- лидз -он , уæддæр =мæ ссаидзæнис амæ
 I if PV run SBJV.1SG still =1SG.ENCL.GEN find FUT.3SG and

мæ амардзæнис !

=мæ а- мар -дзæнис
 =1SG.ENCL.GEN PV kill FUT.3SG

If I run away, he will find me anyway and kill me.

9.1 Ӕмæ йын цæргæс фæтæригъæд кодта
 амæ =йын цæргæс фæ- тæригъæд код -т -а
 and =3SG.ENCL.DAT eagle PV pity do TR PST.TR.3SG

And the eagle had pity on him.

9.2 Ӕмæ йæм æрбатахтис , амæ йæ аеккой
 амæ =йæм æрбатахтис , амæ =йæ аеккой
 and =3SG.ENCL.ALL PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.GEN back

сæвæрдта

с- æвæрд -т -а

PV put TR PST.TR.3SG

аҳаста

а- хаст -а

and =3SG.ENCL.GEN PV carry PST.TR.3SG

, амæ

and

=йæ	дард	кæдæмдæр	ахаста
=йæ	дард	кæдæм -дæр	а- хаст -а
=3SG.ENCL.GEN distant where INDEF PV carry PST.TR.3SG			
And he flew towards him, and put him on his back, and carried him somewhere far.			
9.3	Æмæ цот	кæмæн	нæ
	æмæ цот	кæмæн	нæ
	and descendants	who.DAT	уыд ,
		NEG	ахæм лæг
			æмæ ыæ
			уæн
			ус -æн
балæвар кодта			
ба-	лæвар	код	-т -а
PV	present	do	TR PST.TR.3SG
And to those who didn't have any children, to such man and wife he gave him as a present.			
9.4	Стæй уæд уым	фæцарди	, уым ын
стæй	уæд	уым	фæ- цард -и
then	then	DemDist.IN	PV live PST.INTR.3SG
			DemDist.IN =3SG.ENCL.DAT
			хорз good
уыди			
уыд	-и	хъæздыг	уыдысты
be	PST.INTR.3SG	rich	be PST.INTR.3PL
Then he lived there, and he was happy there, they were rich.			
9.5	Æмæ уым	схъомыл	и
æмæ	уым	с-	хъомыл
and	DemDist.IN	PV	grown-up EXST
And he grew up there.			
10.1	Мад æмæ ма	йæ	фыд агуырдтой
мад	æмæ	=ма	йæ= фыд агуырд -т -ой
mother	and	=yet	POSS.3SG= father look.for TR PST.TR.3PL
йæ	кæçæй	ссардтайккой	?
=йæ	кæçæй	с- ард -т -аиккой	
=3SG.ENCL.GEN	from.where	PV find	TR CNTRF.3PL
And his mother and father looked for him, but from where could they find him?			
10.2	Уыдон та сæхи	кæуынай	мардтой
уыдон	=та	сæ= хи	кæу -ын -ай
DemDist.PL.NOM	=CONTR	POSS.3PL= REFL.GEN	cry INF ABL
: нæ	лæппу	цидæр	зæгъгæ
нæ=	лæппу	ци -дæр	фæци зæгъ -гæ
POSS.1PL=	boy	what INDEF PV+be.PRS.3SG	say CONV
They were killing themselves from tears: our son has disappeared somewhere.			
10.3	Стæй уæд куы схъомыл	ис	, уæд йæ
стæй	уæд	куы с-	мад æмæ фыды
then	then	хъомыл	ис
			уæд йæ= мад æмæ фыд -ы
			then POSS.3SG= mother and father GEN
мысын	райдынта	,	куы сæ
мыс	-ын	ра-	базонын
remember	INF	йдыд -т -а	æгас
PV			б- зон -ын
begin			æгас
PST.TR.3SG			alive
ма	сты	, нал	сты
=ма	сты	нал	сты
=yet	be.PRS.3PL	no.longer	be.PRS.3PL
			, уый мæ
			уый =мæ
			DemDist.NOM =1SG.ENCL.GEN
фæнды	зæгъгæ		
фæнд	-ы	зæгъ -гæ	
want	PRS.3SG	say	CONV
Then, after he had grown up, he started remembering his father and mother: are they still alive or not, this [he			

said] I want to know.

11.1	Æмæ та	уыцы	цæргæс	йæ	шуры	абадт	.
	æмæ =та	уыцы	цæргæс	йæ=	шур -ы	а- бадт -*0	
	and =CONTR	that	eagle	POSS.3SG=	near INESS	PV sit	PST.INTR.3SG

And again that eagle sat near him.

11.2	Дам	,	цæуыл	æнкъард	кæныс	?	.
	=дам		цæуыл	æнкъард	кæн -ыс		
	=CIT		what.SUPER	sorrow	do PRS.2SG		

[He said] why do you grieve?

11.3	Ам	дын		æвзæр	у	?	.
	ам	=дын		æвзæр	у		
	DemProx.IN	=2SG.ENCL.DAT		bad	be.PRS.3SG		

Is it bad for you here?

12.1	-	Нæ	у	,	дам	,	мын	æвзæр	.
		нæ	у		=дам		=мын	æвзæр	
		NEG	be.PRS.3SG		=CIT		=1SG.ENCL.DAT	bad	

No [he said], it's not bad.

12.2	Мæ	мад	æмæ	мæ	фыды	æрмысыдтæн	,
	мæ=	мад	æмæ	мæ=	фыд -ы	æр- мысыд -тæн	
	POSS.1SG=	mother	and	POSS.1SG=	father GEN	PV remember	PST.INTR.1SG

æмæ мын зын у

æмæ =мын зын у

and =1SG.ENCL.DAT hard be.PRS.3SG

I have remembered my father and mother, and it is hard for me.

13	-	Гъемæ	дам	уæдæ	æз	дæ	фæхæццæ	кæндзынæн	,
		гъемæ	=дам	уæдæ	æз	=дæ	фæ- хæццæ	кæн -дзынæн	кæд
		so	=CIT	so	I	=2SG.ENCL.GEN	PV mixed	do FUT.1SG	if

дæ афтæ фæнды уæд .

=дæ афтæ фæнд -ы уæд

=2SG.ENCL.GEN so want PRS.3SG then

Well and [he said] I will bring you there, if you want so.

14.1	Гъемæ	йæ		рахаста		та	фæстæмæ	.
	гъемæ	=йæ		ра- хаст -а		=та	фæстæмæ	
	so	=3SG.ENCL.GEN	PV	carry	PST.TR.3SG	=CONTR	back	

Well, and he brought him back.

14.2	Æмæ	йæ		фос	кæм	хызта	уым	.
	æмæ	=йæ		фос	кæм	хызт -а	уым	
	and	=3SG.ENCL.GEN	cattle	where	graze	PST.TR.3SG	DemDist.IN	

æрæвæрдтæ

æр- æвæрд -т -а

PV put TR PST.TR.3SG

And put him where he herded the cattle.

14.3	Æмæ	дам	гъер	ссардзынæ	дæ	хæдзар	.
	æмæ	=дам	гъер	ссар -дзынæ	дæ=	хæдзар	
	and	=CIT	now	find	FUT.2SG	POSS.2SG=	house

And [the eagle said] now you will find your home.

14.4	Æмæ	дам	далæ	уый	мæ	хæдзар	у	,
	æмæ	=дам	далæ	уый	мæ=	хæдзар	у	æмæ
	and	=CIT	down.there	DemDist.NOM	POSS.1SG=	house	be.PRS.3SG	and

дам гъер ныццаудзынæн

=дам гъер ныц- цæу -дзынæн

=CIT now PV go FUT.1SG

And [he said] there it is, my home, I will come there now.

14.5 Амæ цæргæсæн фарфæтæ кодта

амæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
and eagle DAT PV gratitude PL do TR PST.TR.3SG

And he thanked the eagle.

14.6 Амæ йæ мад йæ фыды агасæй сыйяэфта

амæ йæ= мад йæ= фыд -ы агас -æй сыйяэфт -а
and POSS.3SG= mother POSS.3SG= father GEN alive ABL PV get PST.TR.3SG

, амæ семæ аэрцарди

амæ семæ аэр- цард -и
and 3PL.COMIT PV live PST.INTR.3SG

And he found his father and mother alive, and he lived with them.

Tale of the little boy and the eagle

Лæппу амæ цæргæсыл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1 Раджы ма раджы ма цардысты	лæг амæ ус
раджы =ма раджы =ма цард -ысты	лæг амæ ус
long.time.ago =yet long.time.ago =yet live PST.INTR.3PL	man and woman

A long time ago there lived a husband and a wife.

1.2 Амæ сын уыдис	иу лæппу , амæ мæгуыр
амæ =сын уыд -ис	иу лæппу
and =3PL.ENCL.DAT be PST.INTR.3SG	амæ мæгуыр
	and poor

цардысты

цард -ысты

live PST.INTR.3PL

And they had one son, and they lived a poor life.

1.3 Лæппу фийайу цыдис

лæппу фийайу цыд -ис
boy shepherd go PST.INTR.3SG

The boy went shepherding.

2.1 Күы фæхъомыл ис , уæд амæ иу хатт фос хызта	
куы фæ- хъомыл ис уæд амæ иу хатт фос хызт -а	
if PV grown-up EXST then and one time cattle graze PST.TR.3SG	

æлдары фос

æлдар -ы фос

prince GEN cattle

When he grew up, then once he was herding cattle, the cattle of a landlord.

2.2 Амæ , йæ æлдар фæнадта

амæ =йæ æлдар фæ- над -т -а
and =3SG.ENCL.GEN prince PV beat TR PST.TR.3SG

And the landlord beat him.

2.3 Йæ сæгъы-иу ын æрдывтa , æмæ-иу
йæ= сæгъ -ы =иу =ын æр- дывт -а æмæ =иу
POSS.3SG= goat GEN =ITER =3SG.ENCL.DAT PV milk PST.TR.3SG and =ITER

æй банызта
=æй ба- нызт -а
=3SG.ENCL.GEN PV drink PST.TR.3SG

He milked his goat, and drank the milk.

3.1 Уый күыдта фысты цуры
уый күыд -т -а фыс -т -ы цур -ы
DemDist.NOM cgu TR PST.TR.3SG sheep PL GEN near INESS

He cried near the sheep.

3.2 Аэмæ йæм цæргæс батахтис , æмæ ын
æмæ =йæм цæргæс ба- тахт -ис æмæ =ын
and =3SG.ENCL.ALL eagle PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.DAT

афтæ зæгъы : цæуыл дам кæуыс ?
афтæ зæгъ -ы цæуыл =дам кæу -ыс
so say PRS.3SG what.SUPER =CIT cry PRS.2SG

And an eagle flew to him, and tells him this: why are you crying?

4 Аэмæ дам : мæ ме лдар фæнадта
æмæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
and =CIT =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= prince PV beat TR PST.TR.3SG

And [he says] my landlord has beaten me.

5 – Цæмæ дам дæ фæнадта ?
цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
what.ALL =CIT =2SG.ENCL.GEN PV beat TR PST.TR.3SG

Why did he beat you?

6 – Мæнæ дам æхсыр æрдывтон сæгъæй , æмæ үый
мæнæ =дам æхсыр æр- дывт -он сæгъ -æй æмæ үый
there,that.is =CIT milk PV milk PST.TR.1SG goat ABL and DemDist.NOM

банызтон

ба- нызт -он
PV drink PST.TR.1SG

Well, I milked a goat and drank the milk.

7 – Аэмæ дам дæ фæнды цæмæй дæ
æмæ =дам =дæ фæнд -ы цæмæй =дæ
and =CIT =2SG.ENCL.GEN want PRS.3SG in.order.to =2SG.ENCL.GEN

фервæзын кæнон де лдарæй ?
фе- рвæз -ын кæн -он де= лдар -æй
PV save.oneself INF do SBJV.1SG POSS.2SG= prince ABL

And do you want me to liberate you from your landlord?

8.1 – Аэмæ дам мæ күыд фервæзын кæндзына ?
æмæ =дам =мæ күыд фе- рвæз -ын кæн -дзына
and =CIT =1SG.ENCL.GEN how PV save.oneself INF do FUT.2SG

But how can you liberate me?

8.2 Аэз куы алидзон , уæддæр мæ ссардзæнис æмæ
æз куы а- лидз -он уæддæр =мæ ссар -дзæнис æмæ
I if PV run SBJV.1SG still =1SG.ENCL.GEN find FUT.3SG and

мæ	амардзæнис			!
=мæ	а- мар -дзæнис			
=1SG.ENCL.GEN	PV kill FUT.3SG			
If I run away, he will find me anyway and kill me.				
9.1 Амæ йын	цæргæс фæтæригъæд	кодта		
æмæ =йын	цæргæс фæ- тæригъæд	код -т -а		
and =3SG.ENCL.DAT	eagle PV pity	do TR PST.TR.3SG		
And the eagle had pity on him.				
9.2 Амæ йæм	æрбатахтис	, æмæ йæ	æккoy	
æмæ =йæм	æрба- тахт -ис	æмæ =йæ		æккoy
and =3SG.ENCL.ALL	PV fly PST.INTR.3SG	and =3SG.ENCL.GEN		back
сæвæрдta	, æмæ йæ	ахастa	, æмæ	
c- æвæрд -т -а	æмæ =йæ	a- хаст -а		æмæ
PV put TR PST.TR.3SG	and =3SG.ENCL.GEN	PV carry PST.TR.3SG		and
йæ	дард кæдæмдæр	ахастa		
=йæ	дард кæдæм -дæр	a- хаст -а		
=3SG.ENCL.GEN	distant where INDEF	PV carry PST.TR.3SG		
And he flew towards him, and put him on his back, and carried him, and carried him somewhere far.				
9.3 Амæ цot	кæмæн	наe уыд	, ахæм лæг æмæ	усæн
æмæ цot	кæмæн	наe уыд	ахæм лæг	ус
and descendants	who.DAT	NEG be	æмæ	-æn
балæвар	кодта			
ба- лæвар	код -т -а			
PV present	do TR PST.TR.3SG			
And to those who didn't have any children, to such man and wife he gave him as a present.				
9.4 Стæй уæд уым	фæцаrdi	, уым	ын	хорз
стæй уæд уым	фæ- цард -и	уым	=ын	хорз
then then	DemDist.IN PV live	PST.INTR.3SG	DemDist.IN =3SG.ENCL.DAT	good
уыди	, хъæздыг	уыдышты		
уыд -и	хъæздыг	уыд -ысты		
be PST.INTR.3SG	rich	be PST.INTR.3PL		
Then he lived there, and he was happy there, they were rich.				
9.5 Амæ уым	схъомыл	и		
æмæ уым	c- хъомыл	и		
and DemDist.IN	PV grown-up	EXST		
And he grew up there.				
10.1 Мад æмæ ма	йæ	фыд агуырдтой	, æмæ ма	
мад	æмæ =ма	йæ=	фыд агуырд -т -ой	æмæ =ма
mother	and	=yet	POSS.3SG= father	and =yet
йæ	кæцæй	ссардтайккой	?	
=йæ	кæцæй	cc- ард -т -айккой		
=3SG.ENCL.GEN	from.where	PV find TR CNTRF.3PL		
And his mother and father looked for him, but from where could they find him?				
10.2 Уыдон	та	сæхи	кæуынæй	мардтой
уыдон	=та	сæ=	хи	мард -т -ой
DemDist.PL.NOM	=CONTR	POSS.3PL=	REFL.GEN	kill PL PST.TR.3PL
: наe	лæппу	цыдæр	фæци	зæгъгæ
наe=	лæппу	ци -дæр	фæци	зæгъ -гæ
POSS.1PL= boy	what INDEF	PV+be.PRS.3SG	say CONV	

They were killing themselves from tears: our son has disappeared somewhere.

10.3	Стәй	уәд	куы	хъомыл	ис	,	уәд	йә	мад	әмәе	фыды
	стәй	уәд	куы	с-	хъомыл	ис	уәд	йә=	мад	әмәе	фыд -ы
	then	then	if	PV	grown-up	EXST	then	POSS.3SG=	mother	and	father GEN
	мысын	райдынта				,	куы	сә	базонын		әегас
	мыс	-ын	ра-	йыд	-т	-а	куы	=сә	ба-	зон	-ын
	remember	INF	PV	begin	TR	PST.TR.3SG	if	=3PL.ENCL.GEN	PV	know	PRS.1SG
	ма	сты	,	нал	сты	,	уый		мæ		
	=ма	сты		нал	сты		уый		=мæ		
	=yet	be.PRS.3PL		no.longer	be.PRS.3PL		DemDist.NOM		=1SG.ENCL.GEN		
	фәнды	зәгъгæ	.								
	фәнд	-ы		зәгъ	-гæ						
	want	PRS.3SG		say	CONV						

Then, after he had grown up, he started remembering his father and mother: are they still alive or not, this [he said] I want to know.

11.1	Амәе	та	уыцы	цәргәс	йә		цуры		абадт	
	әмәе	=та	уыцы	цәргәс	йә=		цуру	-ы	а-	бадт -*0
	and	=CONTR	that	eagle	POSS.3SG=		near	INESS	PV	sit PST.INTR.3SG

And again that eagle sat near him.

11.2	Дам	,	цәуыл	әенкъард	кәнүис	?
	=дам		цәуыл	әенкъард	кән -ыс	
	=CIT		what.SUPER	sorrow	do	PRS.2SG

[He said] why do you grieve?

11.3	Ам	дын		әвзәр	у	?
	ам	=дын		әвзәр	у	
	DemProx.IN	=2SG.ENCL.DAT		bad	be.PRS.3SG	

Is it bad for you here?

12.1	-	Нә	у	,	дам	,	мын		әвзәр	.
		нә	у		=дам		=мын		әвзәр	
		NEG	be.PRS.3SG		=CIT		=1SG.ENCL.DAT		bad	

No [he said], it's not bad.

12.2	Мæ	мад	әмәе	мæ		фыды		әрмисыдтæн	
	мæ=	мад	әмәе	мæ=		фыд	-ы	әр-	мысыд
	POSS.1SG=	mother	and	POSS.1SG=		father	GEN	PV	remember

әмәе **мын** **зын** **у**

әмәе =мын зын у

and =1SG.ENCL.DAT hard be.PRS.3SG

I have remembered my father and mother, and it is hard for me.

13	-	Гъемæ	дам	уәдæ	әз	дæ		фәхәцца		кәндзынæн	,	кæд
		гъемæ	=дам	уәдæ	әз	=дæ		фә-	хәцца	кæн	-дзынæн	
		so	=CIT	so	I	=2SG.ENCL.GEN		PV	mixed	do	FUT.1SG	if

дæ **афтæ** **фәнды** **уәд**.

=дæ афтæ фәнд -ы уәд

=2SG.ENCL.GEN so want PRS.3SG then

Well and [he said] I will bring you there, if you want so.

14.1	Гъемæ	йæ		рахаста		та		фәстәмæ	
	гъемæ	=йæ		ра-	хаст	-а	=та	фәстәмæ	
	so	=3SG.ENCL.GEN		PV	carry	PST.TR.3SG	=CONTR	back	

Well, and he brought him back.

14.2 **Æмæ йæ** фос кæм хызта уым
 аэмæ =йæ фос кæм хызт -а уым
 and =3SG.ENCL.GEN cattle where graze PST.TR.3SG DemDist.IN

æрæвæрдта

æр- æвæрд -т -а
 PV put TR PST.TR.3SG

And put him where he herded the cattle.

14.3 **Æмæ дам гъер ссардзынæ** дæ хæдзар
 аэмæ =дам гъер ссар -дзынæ дæ= хæдзар
 and =CIT now find FUT.2SG POSS.2SG= house

And [the eagle said] now you will find your home.

14.4 **Æмæ дам далæ уый** мæ хæдзæр у аэмæ
 аэмæ =дам далæ уый мæ= хæдзæр у аэмæ
 and =CIT down.there DemDist.NOM POSS.1SG= house be.PRS.3SG
 дам гъер ныццаудзынæн

=дам гъер ныц- цæу -дзынæн
 =CIT now PV go FUT.1SG

And [he said] there it is, my home, I will come there now.

14.5 **Æмæ цæргæсæн фарфæтæ** кодта
 аэмæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
 and eagle DAT PV gratitude PL do TR PST.TR.3SG

And he thanked the eagle.

14.6 **Æмæ йæ** мад йæ фыды æгасæй сыййæфта
 аэмæ йæ= мад йæ= фыд -ы æгас -æй си- ййæфт -а
 and POSS.3SG= mother POSS.3SG= father GEN alive ABL PV get PST.TR.3SG
 аэмæ семæ æрцарди
 аэмæ семæ æр- цард -и
 and 3PL.COMIT PV live PST.INTR.3SG

And he found his father and mother alive, and he lived with them.

Tale of the little boy and the eagle

Лæппу аэмæ цæргæсыл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1 **Раджы ма раджы ма цардысты** лæг аэмæ ус
 раджы =ма раджы =ма цард -ысты лæг аэмæ ус
 long.time.ago =yet long.time.ago =yet live PST.INTR.3PL man and woman

A long time ago there lived a husband and a wife.

1.2 **Æмæ сын уыдис** иу лæппу , аэмæ мæгуыр
 аэмæ =сын уыд -ис иу лæппу аэмæ мæгуыр
 and =3PL.ENCL.DAT be PST.INTR.3SG one boy and poor

цардысты

цард -ысты

live PST.INTR.3PL

And they had one son, and they lived a poor life.

1.3 Лæппу фийяу цыдис

лæппу фийяу цыд -ис

boy shepherd go PST.INTR.3SG

The boy went shepherding.

2.1 Күы фæхъомыл ис , уæд æмæ иу хатт фос хызта

куы фæ- хъомыл ис уæд æмæ иу хатт фос хызт -а

if PV grown-up EXST then and one time cattle graze PST.TR.3SG

æлдары фос

æлдар -ы фос

prince GEN cattle

When he grew up, then once he was herding cattle, the cattle of a landlord.

2.2 Амæ , йæ æлдар фæнадта

амæ =йæ æлдар фæ- над -т -а

and =3SG.ENCL.GEN prince PV beat TR PST.TR.3SG

And the landlord beat him.

2.3 Йæ сæгъы-иу ын аердыгъта , амæ-иу
йæ= сæгъ -ы =иу =ын аер- дыгът -а
POSS.3SG= goat GEN =ITER =3SG.ENCL.DAT PV milk PST.TR.3SG and =ITER

æй банызта

=æй ба- нызт -а

=3SG.ENCL.GEN PV drink PST.TR.3SG

He milked his goat, and drank the milk.

3.1 Уый куыдта фысты цуры
уый куыд -т -а фыс -т -ы цур -ы
DemDist.NOM cry TR PST.TR.3SG sheep PL GEN near INESS

He cried near the sheep.

3.2 Амæ йæм цæргæс батахтис , амæ йын
амæ =йæм цæргæс ба- тахт -ис амæ =йын
and =3SG.ENCL.ALL eagle PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.DAT

афтæ зæгъы : цæуыл дам кæуыс ?

афтæ зæгъ -ы цæуыл =дам кæу -ыс

so say PRS.3SG what.SUPER =CIT cry PRS.2SG

And an eagle flew to him, and tells him this: why are you crying?

4 Амæ дам : мæ ме лдар фæнадта
амæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
and =CIT =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= prince PV beat TR PST.TR.3SG

And [he says] my landlord has beaten me.

5 - Цæмæ дам дæ фæнадта ?
цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
what.ALL =CIT =2SG.ENCL.GEN PV beat TR PST.TR.3SG

Why did he beat you?

6 - Мæнæ дам æхсыр æрдыгътон сæгъæй , амæ уый
мæнæ =дам æхсыр æр- дыгът -он сæгъ -æй амæ уый
there,that.is =CIT milk PV milk PST.TR.1SG goat ABL and DemDist.NOM

банызтон

ба- нызт -он

PV drink PST.TR.1SG

Well, I milked a goat and drank the milk.

7 -	Æмæ дам	дæ	фæнды	цæмæй	да
	æмæ =дам	=дæ	фæнд -ы	цæмæй	=да
	and =CIT	=2SG.ENCL.GEN	want PRS.3SG	in.order.to	=2SG.ENCL.GEN
фервæзын	кæнон		де ,	лдарæй	?
фе- рвæз	-ын	кæн -он	де=	лдар	-æй
PV save.oneself	INF	do SBJV.1SG	POSS.2SG=	prince	ABL
And do you want me to liberate you from your landlord?					

8.1 –	Æмæ дам мæ	куыд фервæзын	кæндзына	?
	æмæ =дам =мæ	куыд фе- рвæз -ын	кæн -дзына	
	and =CIT =1SG.ENCL.GEN	how PV save.oneself INF	do FUT.2SG	

But how can you liberate me?

8.2	Æз	куы	алидзон	,	уәeddәр	мæ	ссардзәенис	æмæ
	æз	куы	а- лидз -он		уәeddәр	=мæ	ссар - дзәенис	æмæ
	I	if	PV run	SBJV.1SG				
			still			=1SG.ENCL.GEN	find FUT.3SG	and
	мæ		амардзәенис	!				
	=мæ		a- мар - дзәенис					
			=1SG.ENCL.GEN	PV kill	FUT.3SG			

If I run away he will find me anyway and kill me.

9.1	Æмæ йын	цæргæс	фæтæригъæд	кодта
	æмæ =йын	цæргæс	фæ- тæригъæд	код -т -а
	and =3SG.ENCL.DAT	eagle	PV pity	do TR PST.TR.3SG

And the eagle had pity on him.

9.2	Æмæ йæм	æрбатахтис	,	æмæ йæ	æккой
	æмæ =йæм	æрба- тахт -ис		æмæ =йæ	æккой
	and =3SG.ENCL.ALL	PV fly PSTINTR.3SG		and =3SG.ENCL.GEN	back
	сæвæрдта	,	æмæ йæ	ахаста	,
	c- æвæрд -т -а		æмæ =йæ	a- хаст -а	æмæ
	PV put TR PST.TR.3SG		and =3SG.ENCL.GEN	PV carry PST.TR.3SG	and
	йæ	дард	кæдæмдæр	ахаста	.
	=йæ	дард	кæдæм -дæр	a- хаст -а	
	=3SG.ENCL.GEN	distant	where INDEF	PV carry PST.TR.3SG	

And he flew towards him, and put him on his back, and carried him, and carried him somewhere far.

9.3	Æмæ цот	кæмæн	нæ	уыд	,	ахæм	лаєг	æмæ	йæ	усæн
	æмæ цот	кæмæн	нæ	уыд		ахæм	лаєг	æмæ	йæ=	ус -æн
	and descendants	who.DAT	NEG	be		such	man	and	POSS.3SG=	woman DAT

баләвар кодта

ба- лæвар код -т -а

PV present do TR PST,TR,3SG

And to those who didn't have any children, to such man and wife he gave him as a present.

9.4	Стәй	уәд	уым	фәецарди	,	уым	ын	хорз
	стәй	уәд	уым	фә- цард -и		уым	=ын	хорз
	then	then	DemDist.IN	PV live	PSTINTR.3SG	DemDist.IN	=3SG.ENCL.DAT	good

уыди	,	хъæздыг	уыдсты
уыд -и		хъæздыг	уыд -ысты
be PASTINTR 3SG		rich	be PASTINTR 3PL

Then he lived there and he was happy there they were rich

9.5	Æмæ үым	схъомыл	и	.
	æмæ үым	с- хъомыл	и	
	and DemDist.IN	PV grown-up	EXST	

And he grew up there.

10.1 **Мад аэмæ ма йæ** **фыд агуыртой**, **аэмæ ма**
мад аэмæ =ма йæ= фыд агуырд -т -ой
mother and =yet POSS.3SG= father look.for TR PST.TR.3PL and =yet
йæ кæцæй ссардтаиккой ?
=йæ кæцæй сс- ард -т -аиккой
=3SG.ENCL.GEN from.where PV find TR CNTRF.3PL

And his mother and father looked for him, but from where could they find him?

10.2 **Уыдон та сæхи** **кæуынæй мардтой**
уыдон =та сæ= хи кæу -ын -æй мард -т -ой
DemDist.PL.NOM =CONTR POSS.3PL= REFL.GEN cry INF ABL kill PL PST.TR.3PL

: нæ лæппу цыдæр фæци зæгъгæ
нæ= лæппу цы -дæр фæци зæгъ -гæ
POSS.1PL= boy what INDEF PV+be.PRS.3SG say CONV

They were killing themselves from tears: our son has disappeared somewhere.

10.3 **Стæй уæд куы схъомыл ис**, **уæд йæ мад аэмæ фыды**
стæй уæд куы с- хъомыл ис уæд йæ= мад аэмæ фыд -ы
then then if PV grown-up EXST then POSS.3SG= mother and father GEN
мысын райдыдта, **куы сæ базонын æгас**
мыс -ын ра- йдыд -т -а куы =сæ ба- зон -ын æгас
remember INF PV begin TR PST.TR.3SG if =3PL.ENCL.GEN PV know PRS.1SG alive
ма сты, **нал сты**, **уый мæ**
=ма сты нал сты уый =мæ
=yet be.PRS.3PL no.longer be.PRS.3PL DemDist.NOM =1SG.ENCL.GEN

фæнды зæгъгæ
фæнд -ы зæгъ -гæ
want PRS.3SG say CONV

Then, after he had grown up, he started remembering his father and mother: are they still alive or not, this [he said] I want to know.

11.1 **Аэмæ та уыцы цæргæс йæ** **цуры абадт**
аэмæ =та уыцы цæргæс йæ= цур -ы а- бадт -*0
and =CONTR that eagle POSS.3SG= near INESS PV sit PST.INTR.3SG

And again that eagle sat near him.

11.2 **Дам , цæуыл æнкъард кæныс ?**
=дам цæуыл æнкъард кæн -ыс
=CIT what.SUPER sorrow do PRS.2SG

[He said] why do you grieve?

11.3 **Ам дын æвзæр у ?**
ам =дын æвзæр у
DemProx.IN =2SG.ENCL.DAT bad be.PRS.3SG

Is it bad for you here?

12.1 **- Нæ у , дам , мын æвзæр .**
нæ у =дам =мын æвзæр
NEG be.PRS.3SG =CIT =1SG.ENCL.DAT bad

No [he said], it's not bad.

12.2 **Мæ мад аэмæ мæ фыды æрмысыдтæн ,**
мæ= мад аэмæ мæ= фыд -ы æр- мысыд -тæн
POSS.1SG= mother and POSS.1SG= father GEN PV remember PST.INTR.1SG

æмæ мын зын у
 æмæ =мын зын у
 and =1SG.ENCL.DAT hard be.PRS.3SG

I have remembered my father and mother, and it is hard for me.

13 – Гъемæ дам уæдæ аæ дæ фæхæццæ кæндзынæн , кæд
 гъемæ =дам уæдæ аæ =дæ фæ- хæццæ кæн -дзынæн кæд
 so =CIT so I =2SG.ENCL.GEN PV mixed do FUT.1SG if

дæ афтæ фæнды уæд .
 =дæ афтæ фæнд -ы уæд
 =2SG.ENCL.GEN so want PRS.3SG then

Well and [he said] I will bring you there, if you want so.

14.1 Гъемæ йæ рахаста та фæстæмæ
 гъемæ =йæ ра- хаст -а =та фæстæмæ
 so =3SG.ENCL.GEN PV carry PST.TR.3SG =CONTR back

Well, and he brought him back.

14.2 Амæ йæ фос кæм хызта уым
 амæ =йæ фос кæм хызт -а уым
 and =3SG.ENCL.GEN cattle where graze PST.TR.3SG DemDist.IN

æрæвæрдта

æр- æвæрд -т -а
 PV put TR PST.TR.3SG

And put him where he herded the cattle.

14.3 Амæ дам гъер ссардзынæ дæ хæдзар
 амæ =дам гъер ссар -дзынæ дæ= хæдзар
 and =CIT now find FUT.2SG POSS.2SG= house

And [the eagle said] now you will find your home.

14.4 Амæ дам далæ уый мæ хæдзæр у , амæ
 амæ =дам далæ уый мæ= хæдзæр у амæ
 and =CIT down.there DemDist.NOM POSS.1SG= house be.PRS.3SG and

дам гъер ныццæудзынæн

=дам гъер ныц- цæу -дзынæн
 =CIT now PV go FUT.1SG

And [he said] there it is, my home, I will come there now.

14.5 Амæ цæргæсæн фарфæтæ кодта
 амæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
 and eagle DAT PV gratitude PL do TR PST.TR.3SG

And he thanked the eagle.

14.6 Амæ йæ мад йæ фыды аегасæй сыййæфта
 амæ йæ= мад йæ= фыд -ы аегас -æй сый- ййæфт -а
 and POSS.3SG= mother POSS.3SG= father GEN alive ABL PV get PST.TR.3SG

, амæ семæ аерцарди

амæ семæ аер- цард -и
 and 3PL.COMIT PV live PST.INTR.3SG

And he found his father and mother alive, and he lived with them.